

TULIMULD

1988

Nr 3

EESTI KIRJANDUSE JA KULTUURI
AJAKIRI

Eestlaste Altmäe küla Põhja-Kaukaasias

Benita Peri lapsepõlvemälestusi

19. sajandi jooksul Venemaale siirdunud eestlastest ja nende asundustest on juba palju kirjutatud. Jüri Viikberg ja Lembit Vaba, kes käisid Siberi põhja-eestlaste juures ja kelle tähelepanekud ilmusid "Keeles ja Kirjanduses", algusega nr. 3, 1984. lk, 145, pakuvad üsna palju bibliograafiat, kuid märgivad ka samas, et "ammendavat ülevaadet eesti asundusajaloost Venemaal meil pole".¹ Nad tuletavad ka meelde, et keeleteaduse ja etnograafia alal on "teistest enam tegeldud Kaukaasia eestlastega. Aga ka neist ei ole täielikku pilti. Alles hiljuti "avastati" kaks eesti küla Musta Mere ääres — Salme ja Sulevi — ; neist kuuleme Heiki Pärdi kirjutises "Eesti Looduses" (aprillinumber 1984).

Pariisi lähedal elunev eestlanna Benita Peri on sündinud Põhja-Kaukaasias ühes eesti külas, mis kuuldavasti pole seni ühtegi etnoloogi ega uurijat eriti huvitanud. Olgu tema lapsepõlvemälestused täienduseks kõigile muudele kirjeldustele ja tunnistustele, mis meil on Kaukaasia eesti asundustest.

Teatavasti soodustas Vene valitsus juba 19. sajandi keskel hõredalt asustatud maa-alade koloniseerimist. Hakati organiseerima väljarändamist Eestist peamiselt Samaariasse ja Krimmi. 1882-1855 a. paiku saabus eriti palju eestlasi Kaukaasiasse.

Benita vanavanemad olid pärit Harjumaalt, Keila linna lähedal Keila-Joa tee ääres asuvast

Karjakülast. Karjaküla mõisat on Ed. Vilde kujutanud oma romaanis "Mäeküla piimamees". Selle sündmustik põhjeneb mõningail, osalt Karjakülas, osalt aga ka naaberkülades ja mõisates tõeliselt toimunud lugudel. Huvitav on märkida, et Vilde ise elas mitu aastat Karjakülas ja Enn Saluveere andmeil on veel tänaseini säilinud kask, mille all ta armastas istuda. See koht on tähistatud mälestustahvliga tema 100.a. sünnipäeva puhul.

Karjaküla on ka seotud Vene kultuurilooaga. Selle lähedal asuvas Rahula mõisas — jälle Enn Saluveere suuliste andmete järgi — elas mõnda aega Puškini isa Abram Hannibal, kes varjas end siin ajutiselt palsee-revolutsioonide ajal oma vastaste eest.

Isaisast ei tea Benita midagi. Kuid emaisa Mihkel Tooma poeg Laas läks Venemaale 60-ndate — 70-ndate aastate vahel. Nii et ema sündis juba uues ümbruses, Altmäe külas a. 1889. Altmäe küla laps oli ka isa, Gustav Madise poeg Peri, sündinud a. 1888.

Benita nägi maailmavalgust 29. juunil 1918. Õde Clara oli paar aastat vanem, vend Osvald, noorem.

Imelikud tunduvad need itaalia kõlaga nimed eesti perekonnas, kes elab vene ümbruses. Arvatavasti noppis ema need mõnest põnevast eksootilisest romaanist, sest ta lugus palju. Küla kohta oli Peridel üllatavalt suur raamatukogu. Telliti pidevalt uusi raamatuid, peamiselt Eestist, aga ka Peterburist. Benita mäletab, et Peterburis oli tol ajal umbes sada tuhat eestlast. Ja Peterburi Eesti Selts töötas ka veel Leningradis kuni a. 1937.

Benita elas kuni 15-nda eluaastani Altmäe külas.

Kuna tema sündides oli tsaaririik hävinud, endise impeeriumi struktuurid aga veel elavad, siis esinevad mälestustes sageli uus ja vana kõrvuti. Nõukogude süsteem jõudis ju ääremaa-

1) vt. ka Toivo U. RAUN, Estonian Emigration within the Russian Empire, 1860-1917, *Journal of Baltic Studies*, XVII, 4, 1986, lk. 350-363.

desse suhteliselt hilja ja nagu Benital meeles on, algas tunduv ja kodaniku eraellu sissetrügiv sovjetiseerimine alles kahekümnendate aastate lõpul.

Altmäe küla (vene keeles Podgornaja) asus mäe jalal, prestiižika Elbruse varjus (sellest mäest umbes 60 km kaugusel.) Kõige ligem "suurlinn" oli Pjatigorsk (80 km), millega oli rongiühendus, sest jaamani nimega Gijjan oli kõigest 5 versta (umbes 7 km).

Altmäe oli tänavküla, umbes 2 km pikk. Majad seisid neljas reas. Need olid kõik ühekordsed ehitused. Kahekordseid oli ainult kaks: külas üks ja teispool raudteed ka üks. Viimase elanikke nimetati "raudteetagusteks". Kõik majad olid ehitatud plonnidest. Terve küla peale oli ainult kaks kivimaja: kool ja külanõukogu hoone.

Rahvasuus jagunes küla kolme ossa: "alt ots" hommiku poole (Elbruse poole) ja "ülalt ots" Musta Mere suunas, — õhtu poole, mida lahutas või ühendas "keskküla", kus asusid külanõukogu, kool, kirik ja pood.

Huvitavad on kasutatavad grammatilised vormid, nimetavas *alt-ots*, kuid seesütlevas *all-otsas elama*. Omastava näiteks võib võtta lastelaulu: "Ülevalt otsa hobusevargad, alt otsa ohjavargad..." Sisseütlev: *alt-otsa* minema; seestütlev *alt-otsast* tulema.

Tänavapoolsed majad ei pakkunud sümmeetrilist pilti. Ülevalt-otsast alt-otsa poole minnes torkas silma, et vasemat kätt seisid elumajad tänava ääres, nande ees kasvasid enamasti sirelipõõsad, mida lahutas sõiduteest laudadest tara. (Tara koosnes tulpadest, mille vahele oli kinnitatud kolm horisontaalset latti.)

Paremal pool jäid elumajad teest eemale. Tara taga algas suur hoov, kuhu olid ehitatud laudad ja aidad, ja muud kõrvalhooned.

Igal majal oli oma kaev ja suur aed, kus kasvatati aedvilja. Iuuaikesi ei esinenud. Üldse oli

lilli väga vähe. Peale sirelite ja punaste roosipõõsaste kasvas mõnes kohas veel lõvilõugu ja rukkililli, mis olid sinna arvatavasti põllult üle tulnud.

"Ülevalt otsas" (ka "ülevalt otsas") oli suur villavabrik, kus töötasid ainult eestlased. Venelased töid villa ja elasid vahel mitu nädalat vabriku ümber, magades vankri all ja oodates korra villakraasimiseks.

Teine tähtis sissetulekuallikas külale oli jahuveski, mis asus keskkülas ja kuulus samuti eestlastele. Ka sinna tuli palju rahvast väljast poolt, kuigi eestlastel ise jätkus küllaldaselt teravilja, et veskile tööd anda. Kõigepealt toitis ju rahvast põld, sealt sai nisu, kaera, otra ja loomadele maisi (kohalikus murdes *kukuross*, vene *kukuruz*). Põllul kasvasid ka ka Altmäe külas populaarsed "kollatangud" (hirss) ja lõhnavad "arbused" (melonid). Rukis aga ei edenunud selles piirkonnas üldse. Võib märkida, et rahvas oli üldiselt jõukas, et vilja peksumasinaid oli küla peale mitu. Nendega käidi ka vene külades vilja peksmas.

Altmäe elanikud olid enamasti kõik eestlased. Benita lapsepõlves elas seal ainult kaks vene perekonda: üks pottsepp ja üks põllumees. Nende lapsed käisid eesti koolis ja rääkisid puhas aktsendivaba eesti keelt.

Nagu ülal märgitud, pakkus "keskküla" kodanikele neli tähtsat asutust: kool, külanõukogu, kirik ja pood.

Kool asus ühekordses kivimajas mäe nõlvakul. Kui Benita kooli läks, pidas tema isa veel juhataja ametit. Klasside arv varieerus: alguses oli neid 6 (6-klassiline algkool nagu Eestis), siis koondati nelja peale. Igal klassil oli oma õpetaja. Vene keelt oli ette nähtud üks tund nädalas. Muidu toimus kõik õpetus eesti keeles eesti kooliprogrammide järgi: lugemine, kirjutamine, rehkendamine, maadeteadus jne.

Koolitöö algas hommikul kell 8 ja kestis sageli kella 2-ni. Kooli peeti tähtsaks, seda ei tohti

nud segada põllutööd ega heinategemine. Lõputunnistus oli eestikeelne.

Küla nõukogu, hilisema nimetusega *selsovet*, moodustas elanike isevalitsuse organi. Selle ülesandeks oli tulumaksude korjamine ja korrapidamine. Ka siin valitsesid eestlased ja eesti keel, kuid hiljem võtsid venelased külavalitsuse enda kätte. Kuidas nõukogu esimeest tsaariajal nimetati, seda Benita ei mäleta, kuid tema lapsepõlves oli see *prištitaatel* (häädada kahe sõnana: prišti taatel).

Kirik kuulus luterlastele, kes moodustaid külas usklise enamuse. Ka see ehitus oli kivist. Intensiivse sovjetiseerimise ajal võeti tal torn maha. Pastor oli eestlane, tema hoolde jäid mitmed eesti külad, nii et teda sai üsna harva näha, vahel jõuluks, ja mõnikord pulmades puhul — siis laulatati mitu paari korraga — ja ka leeripühaks.

Benita pole lapsena kunagi kirikus käinud. Sel ajal arvati, et see koht ei sobi lastele, kuna nad niikuinii millestki aru ei saa. Usuõpetust muidugi ei saanud Nõukogude ajal olla. Kuid kodudes palvetati vahetevahel siiski. Ja räägiti "lauakirikust", mis tundus lastele imepäraseks. Kirik, nagu teda väljastpoolt võis vaadata, oli ju ehitatud kivist, küllap siis mõnikord viidi sinna sisse mingi laudadest kokkunaelutatud hüti või kastitaoline asi!

Pood oli kasulik koht, kust sai kõike, mis vaja, nagu vanal ajal maapoodidest ikka: suhkrut, soola, tööriistu, tubakat, saapanööri ja muud. Ka peenemat seepi, kuna pesuseepi keetis iga pere kodus ise.

ELUMAJA

Benita perekond elas alguses isa juures "keskkülas" ja hiljem koliti üle ema majja, mis asus "ülal otsas".

Maja oli nagu enamasti kõik teised kandiline ja ühekorruseline.

Esikusse viis trepp. See oli kinnine verandataoline katusealune suure aknaga ja seal seisis isa töölaud.

Paremal pool esikut oli sahvver. Sahvrüst viis trepp keldrisse, mis asus sahvri all ja oli veidi maa sisse kaevatud.

Uks esikust viis kööki. Ukse kõrval seisis pink veeämbriga. Vasemat kätt akna all oli laud, tagaseinas pingid ja pliit ja pliidi kõrval, nurgas, ahi mis soojendas ka kambrit ja "suurt tuba". Köögis hoidis isa ka oma tööriistu, peamiselt puutöö ja kingsepatöö jaoks.

Köögi tagaseinas läks uks kambrisse, mis sai valgust vasema seina ja tagaseina aknaist. Tagaseina akna kõrval vasemal toanurgas seisis riidekapp ja paremal nurgas isa-ema voodi. Külgeina akna all oli laud. Köögiuksest vasemal oli kummut ning paremal diivan.

Lapsed magasid suures toas ja talvel köögis.

Suurde tuppa sai köögist ja kambrist. Ahi, millest me juba kõnelesime, jäi kahe ukse vahele. Sisseastuja märkas vasemal pool akna all lauda toolidega ja selle kõrval vasemal nurgas väikest nurklauda, millel hoiti pilte ja postkaarte, ja paremal pool ruumi nurgas voodit, kus magasid lapsed. Seinü kaunistasid mitmesugused pildid ja riidenagid.

Ülejäänud ruum oli peaaegu tühi. Seda kasutati külaliste jaoks. Sageli tuli sinna noortantsima või muidu õhtut veetma. Ka kadrisante võeti seal vastu. Tuleb märkida, et see tava ei olnud üldine. Kõigis peredes ei lubatud tantsida, ja kadrisante ei lastud igase majja sisse.

Maja sisustuses hakkab veel silma, et laudadel olid pitslinad ja et voodilinu ning punasest sataänist patju ilustasid ka valged pitsid.

Vannituba muidugi sel ajal ei olnud, selle asemel ehitas peaaegu iga pere endale sauna nagu Eestiski.

MAJA EHITAMINE

Iga asunik ehitas oma maja ise, iseenda plaani järgi. Aga enamasti olid nad külas kõik ühtemoodi. Ka tarviliikud plonnid (põletamata tellised) tegi igaüks ise. Savi leidus ju koha peal küllalt. Katuste jaoks toodi väljast punaseid telliskive. Mõni eelistas siiski õlgkatust. Benita maja kattis erakordselt tsinkplekk.

Vundamentide jaoks võeti maakive. Kivide vahe täideti mingi savi-liiva-lubja seguga, mis põletas käenaha. Plonnidele pandi savikord peale. Kui see oli kuivanud, lubjati seinad seest ja väljast, nii et kõik majad olid valged. Benita vanemate maja oli puust, kuid ka saviga kaetud ja siis valgeks lubjatud. Puumajad ju jäävad muidu halliks.

Lagi ja põrand olid puust. Põrandalauad olid laiad, laepuud palju kitsamad. Puu oli tegelikult luksuskaup, mida pidi väljast sisse vedama.

Lagi värviti punaseks, tavaliselt rootsipunaseks, kuid ukсед pruuniks. Aknad olid enamasti valged. Talveks muidugi pandi topeltaknad, pragude vahele topiti vatti ja kleebiti paberiga kinni. Vati alla pandi soola, et see niiskuse sisse tõmbaks. Seesmisse lubjakrohvi pandi ka soola, et see ilusti läigiks.

Igal majal oli esik. Uksed ehitati lõuna poole.²

Akendel rippusid alati poest ostetud või enda tehtud pitskardinad. Köögiaken oli pisike, aga ka sellele pandi mõnikord eesriie.

Võtit ei olnud. Uks pandi haaki, mitte lukku.

Kuid küla äärel, seal kus algas vööras maa-ala, kasutati ka juba lukke.

Lukud ja võtmed ilmusid kasutusele kolhoosiloomisel.

Aga kui inimesed olid kodus, pandi uks ikkagi seestpoolt kinni, ka puu ette, mis näitab, et vähemalt alateadlikult kardeti sissemurdujaid. Võibolla kardeti vähem varanduse kui elu pärast, sest mõnikümmend aastat tagasi käisid ju tatari ratsanikud noori tüdrukuid vägistamas ja röövivad külaelanikke turuteel.

Ka väljastpoolt võis uksele puu ette panna, aga see oli keeruline protseduur läbi ukseaugu, ja seda igaüks ei osanud.

KÜTE

Maja keskel seisis suur savist ahi, mis küttis kööki, kambrit ja suurt tuba.

Kütteks kasutati "kiisakaid" (vene keeles *ки-зекі*). Neid valmistas iga pere ise.

Kiisakate tegemiseks võeti lehmasonnikut. See aeti kuhja ja jäeti sinna kevadeni. Siis laotati laiali ja rulliti kõvaks. Igal perel oli selleks kivirull, mida tõmmati kahe hobusega. Siis lasti sonnikul kuivada. Labidaga lõigati umbes 30×30 sm suurused plaadid, keerati ümber ja visati jälle hunnikusse. Seekord olid hunnikud väikesed, et õhk juurde pääseks ja niiskuse välja tooks. Teatava aja järel koguti kõik jälle ühte kuhja. See määriti nüüd üleni värske vedela lehmasingaga, et vihma ja lund vahele ei ajaks. Sellest kuhjast oli siis järgneval talvel võtta küttematerjali.

TÖÖ

Koduseid töid pidi iga asunik oskama, sest käsitöölisi ümbruskonnas ei olnud. Benita isa näiteks oli osav tisleer ja kingsepp ja sai veel mitme muu ametiga hakkama.

² Päikese-orientatsioon esineb ka paljude põhja-curaasia rahvaste juures. Vt. Gustav Ränk, *Das System der Raumeinteilung in den Behausungen der nordeurasischen Völker* I, Stockholm 1949, lk. 21-23 ja II, Stockholm 1951, lk. 25 j. (Sarjas Skrif-ter utgivna av Institutet för Folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms Högskola, 2 ja 3).

Peamiseks sissetulekuallikaks oli põllutöö.

Künniajal mindi hommikul vara põllule ja jäädi sinna mitmeks päevaks. Ka suvel, kui tuli heinategemine, veedeti mitu päeva tööpaigal. Siis võeti tarvilik moon kaasa ja magati öösel vankri all. Põllud ja niidud võisid vahel olla 10-15 km elukohast.

Küüne ei ehitatud. Heinad aeti lihtsalt rõuku. Heinu loomasöödaks kisti altpoolt ja seest, nii et väline kiht jäi terveks ja et rõuk võis seista püsti.

Karjapidamist peeti muidu vähem tähtsaks. Igal perel oli küll 3-5 lehma, hobuseid, lambaid, sigu. Ka kanu ja kalkuneid. Pardid ja haned sellevastu esinesid haruldustena.

Koduloomadest tunti koeri ja kasse.

Igal majal oli ka oma aed, vahel isegi suur aed. Selle eest hoolitsesid naised. Seal kasvatati tomateid, kartuleid, porgandeid, sibulaid, peete, kõrvitsaid, kurke (talveks sisse soolamiseks), herneid, ube, kapsaid. (Muide, hapukapsaid ise ei tehtud, neid osteti turult. Aga sisse soolati ka rohelisi tomateid, nagu kurke mustasõstraja kirsilehtedega.) Tuleb veel märkida, et "arbused" — melonid — ei kasvanud aias, vaid põllul.

Kuna maa oli haruldaselt rammus, siis kasvas kõik ilma suurema hoolitsuseta. Väetist ei olnud üldse vaja.

Naiste ülesandeks oli ka veel lüpsmine, pesupesemine, loomade toitmine, leivaküpsetamine kord nädalas. Talvises töökavas oli ette nähtud kangakudumine, ketramine, käsitsi villakraasimine.

Lapsed pidid samuti töötama. Nemad algasid nii varakult kui võimalik. Neid pandi siga-

dele rohtu korjama, põrandaid pesema ja muid kergemaid töid tegema. Mängimiseks ei jäänud peaaegu üldse aega. Ja kui keegi tõrkuda julges, sai ta peksa.

Päevalille ja maisi kaplimisest võttis alati kogu pere osa.

Suuremate tööde puhul, nagu heinategemine ja viljapeks, korraldati talgud, Sinna kutsuti sugulasi ja naabreid, neid kellega oli hea läbi saamine. Pidusid sel puhul ei organiseeritud, kuid vahetevahel mängisid noored õhtuti lõõtsipilli ja tantsisid.

TOIT

Talvaliseks hommikueineks võeti sealihä, praetud mune, praetud kartuleid. Mõnikord keedeti soolaliha ja pandi kartuleid sisse. Seda leent rüübatu peale.

Harvemini pakuti tangupudru (eriti hirsitangudest).

Muidugi söödi ka leiba. See oli alati nisuleib, sest rukis ju ei kasvanud sel maal.

Kui kellelgi olid taimetoitlase kalduvused, siis võis sellele anda kartuleid, sibulaid, tomateid ja hapupiima.

Tuleb märkida, et kohvi või teed ei joodud argipäeval kunagi; teed keedeti peamiselt pühapäeval ja siis kui tulid külalised.

Benita leiab, et Altmäe-küla toidutraditsioon juba eristas eestlasi venelastest. Kes majja sisse astus ja nägi söögilauda, see juba teadis, kas ta on eestlaste või venelaste juures.

(Järgneb.)

Vrd. Kaarel-Robert PUSTA, *Kehtu metsast maailma*. Stockholm 1960, lk. 175.

TULIMULD

1988

Nr 4

EESTI KIRJANDUSE JA KULTUURI
AJAKIRI

FANNY SIVERS

Eestlaste Altmäe küla Põhja-Kaukaasias

Benita Peri lapsepõlvemälestusi

(Järg.)

Lõunaks pakuti ainult üht toitu. Selleks võis olla liha kartulitega, tuhas küpsetatud "ahju-kartulid", malmpottides haudunud kapsad, samuti tuhas küpsetatud peedid, mis nälja-aastatel kujunesid maisuroaks.

Suppe keedeti ubadest ja hernestest ja kõigest aiaviljast. Kõige populaarsemad olid borštš, kartulisupp klimpidega ja piimasupp klimpidega. (Klimbid koosnesid kolmest ainek: jahu, muna, päevalilleõli.)

Vahetevahel tegi ema ka makarone. Need võisid olla "täidetud" tomati, sibula ja vahel ka lihaga.

Salateid tänapäeva mõiste järgi ei tehtud kunagi. Toorelt võis siiski süüa tomateid, kapsaid ja sibulaid. Ka küüslauk aitas vitamiinipuudust vältida. Seda söödi harilikult õhtuti või hommikuti leivaga nagu näiteks Ungariski: leivaviilule hõõrutakse küüslauku ja lisatakse sellele tükk pekki.

Huvitav on, et juustu ei tehtud kunagi. Aga mõnikord lisati hapupiimale soola ja pressiti kohupiimaks, mida nimetati "prinsa".

Hapupiimal oli tähtis koht argipäeva einelaul; seda võeti ka lähkriga kaasa, kui mindi põllule või heinalle.

Õhtul võeti ahjust lõunasöögi ülejäägid. Vahel lisati neile ka hapupiima ja pekileiba.

PEOD JA PIDUSÖÖGID

Suuremad peod olid jõulud ja lihavõtted.

Jõuluks tapeti siga, tehti tangu- ja verivorsti

ja koduõlut. Jõulukuuske ei olnud, sest neid ei kasvanud Altmäeküla ümbruses. Benita siiski mäletab, et ükskord oli isa ostnud linnast kuuse, mida siis ehiti präänikute ja kompvekkidega.

Lihavõtted olid lastele palju huvitavamad. Siis sai värvida mune. Värvimiseks kasutati mitmesuguseid taimi, eriti sibulakoori ja söögi-putke lehti.

Mingisugustest erilistest kommetest Benita ei tea jutustada; sest lastele ei antud kunagi võimalust istuda vanemate lauas. Olgu see argi- või pidupäev, lapsed saadeti alati — koos külaliste lastega — hoopis suurde tuppa, kus nad sõid, mängisid gitarril või kannelt — suuremad ka tantsisid — ja vahetasid salmikuid, kuna igal noorel oli oma klade laulude ja salmide jaoks.

Peopraeks võis ka olla vasikas või kana. Kui suurem loom tapeti, jagasid naabrid liha omavahel.

Kuid eriti tähtsat osa mängisid peo- ja pühapäevalaul magustoidud. Ja need jäid lastele eriti hästi meelde.

Kõige populaarsemad olid "krõbuskad": taignast mitmes vormis voolitud ja õlis keedetud koogikesed, millele riputati suhrut peale.

Selle järel tulid "vareenikud". Need keedeti vees ja need olid õhukesed nagu kaasaegsed "ravioli". Täiteks pandi kohupiima või kirsse suhkruga. Serveerti või või koorega.

"Sõrnikud" koosnesid kohupiimast, jahust ja munast, ja neid küpsetati nagu pannkooke õlis. Neid võis süüa suhkru või soolaga.

Pealeselle küpsetasid perenaised mitmesuguseid torte ja kooke, millest eriti on meelde jäänud õuna- ja kõrvitsakoogid. Benita arvates on kodune kõrvitsakook palju maitsvam ja originaalsem kui õunaküpsised. Kaukaasia kõrvitsad on väikesed ja tugeva nahaga, mida peab kirvega lõhki lööma, kuid selle eest eriti magusad ja lõhnavad. Koogks hakiti kõrvits kapsarauaga peeneks, segati soola ja suhkruga ja kol-

latangudega ja lisati värsket koort.

Lastele meeldis ka eriti rosinatega riisisupp.

Joogina esines peamiselt koduõlu. Viina pakuti harvu. Küla poes vodkat kunagi ei olnud, seda pidi tooma venelaste külast. Nõnda ei esinenud ka alkohoolikuid. Kui keegi kogemata juhtus kuskil peol veidi purju jääma, sai külas kohe joodiku nime. Benita lisab juurde, et igapäevane töö oli nii nõudlik: kellelgi ei jäänud aega ei joomiseks, ega näljatundmiseks ega väsimiseks.

Vahel siiski juhtus puskariajamist, mis muidugi oli rangelt keelatud. Ka Benita kodus tuli see ette.

SUHTED VÄLISMAAILMAGA

Altmäe-küla oli ümbritsetud vene asundustest. Suuremad linnad, millega peeti ühendust, olid Pjatigorsk ja Kislavodsk. Kui Benita ema oli alles noor, s.t. enne revolutsiooni, saadeti lapsi linna suurematesse vene perekondadesse majateenijaks. Seal nad õppisid vene keelt ja kõrgema seltskonna kombeid. Lapsed olid siis 11-12 aastat vanad ja juba 3-4 aastat külakoolis käinud. Suveks nad tulid tavaliselt koju vanematele appi põllutöödel.

Linnas abielluti ka. Nõnde sattus üks poolakas Altmäe külasse elama. Aga poisid kes linna õppima saadeti, tulid siiski külasse naist võtma. Kui keegi juhtus venelasega abielluma, siis lülitas ta end sellega küla kogukonnast välja. Teda võeti vastu viisakalt ja sõbralikult, nagu külalisi ikka, aga ta ei olnud enam "oma". Ka kõik isiklikud sõprussidemed katkesid automaatselt.

Muidu, märgib Benita, et mingit vaenulikust venelaste vastu ei olnud. Ja venelased omalt poolt kohtlesid eestlasi väga sõbralikult. Rassismi sel ajal ei tuntud, arvab Benita. Kuid siin tuleb kiusatus küsida, millise terminiga tu-

leks defineerida ostrakismi, mis tabas neid eestlasi, kes julgesid abielluda võõraga.

Pealeselle on huvitav märkida, et eestlased pidasid venelasi ikkagi alaväärtuslikuks, kuigi keegi neid ei kritiseerinud. Ja lapsena kartis Benita venelasi, kui need tulid tööd küsima. Millest see hirm tekkis, seda Benita ise ei tea. Igatahes venelased olid teistsugused. Neid võis ära tunda riitusest, mis olid enamasti "rahvariided". Ka vene koerad olid teistsugused. Need olid karvased ja Altmäe koerad ei sallinud neid. Kohe jooksid lõrinal järele.

Küla ligemas ümbruses oli väga suur "vene küla", mille ametlikku nime Benita enam ei mäleta. Väiksemad vene asulad nimetati "huuter", mis koosnes 10-15-st majast. Altmäe küla all otsas oli üks selline "huuter", ja üleval otsas, umbes 3 kilomeetrit eemal teine "huuter". Vene majad koosnesid enamasti ühest toast ja köögist. Need olid hiljem ehitatud kui Altmäe. 25 km külast oli suur vene alev *Nevinamõisk*.

Venelastega peeti peamiselt kaubandussuhteid. Tsaariajal käisid külas rändkaupmehed nõöpe, saapapaelu ja muud pudipadi müümas.

Ka tekstiilitootmine viis kokku venelastega. Kuna vene naised ise ei kudunud, töid venelased oma villa eestlaste juurde ja eesti naised kurdusid neile talvel kangaid.

Suveni käisid venelased külas tööd pakkumas. Neid palgati vahel kiisakate tegemiseks ja võeti päeviliseks kaplimise ajal.

Paljud eestlased käisid suvel lehmadega Pjatigorskis piima müümas. (Rongiga oli sinna 120 km, jalgsi 80 km/) Pjatigorski viidi ka liha ja vahel elusaid vasikaid.

Peale venelaste oli kokkupuutumisi tatarlastega, kes elaid mägedes. Revolutsioonijal neid ei puudutatud. Nende juurde läks palju eestlasi peitu. Aga alguses oli suhtumine eestlastesse pigem vaenulik. Mäerahvas pidas uusi elanikke sissetungijateks. Ja Benita mäletab oma vanemate jutustusi ja hirmulugusid tatarlastest, kes

käisid reeglipäraselt eestlaste küla terroriseerimas. Ratsutati grupis eestlaste õue, klopiti uksele või aknale ja nõuti raha. "Davai denga," kõlas see vigases vene keeles. Kui tatarlaste kobjaplaginat oli kuulda, pugesisid noored tüdrukud sealauta varjule, sest kes ette jäi, see vägistati.

Teisi rahvusi kohati peamiselt turul, mis asus umbes 25 km külast. Ka tatarlasi oli seal, need müüsid "arbuseid", aedvilja ja jahu. Armeenlaste käest sai rätikuid, saapaid, niiti ja muud pudukaupa, mis pärast revolutsiooni harulduseks muutus. Igaüks pidi läbi ajama sellega, mis talle kätte juhtus. Nii õmmeldi jalarättidest seelikuid ja heegeldati rinnahoidjaid, kui niiti sai.

Ka grusiinlased olid kohal oma viinamarjade ja veiniga.

Lähedalasuv sakslaste koloonia tootis haruldaselt head puhast võid. See osteti kiiresti ära, sest venelaste või ei kõlvanud kuhugi!

Huvitav on veel märkida, et turukaupmehed panid oma saadused laudadele. Ainult armeenlastel olid nn. turuputkad.

Kaukaasia eesti küladest mäletab Benita ainult üht: Estohahinsk, umbes 80 km eemal mägedes. Küla oli rajatud kalmõkkide liivasele maale, kus eesti aedvili ei tahtnud kasvada. Altmäe kartulid olid seal kõrges hinnas. Altmäe rahvas Estohahinskist midagi ei ostnud, aga kuna seal oli kõige parem villakraasimise vabrik, siis Benita ema viis kogu oma villa sinna. Üldiselt oldi eestlastele uhke. Eestlased olid igalpool majanduslikult heal järjel. Kubaani jahuvabriku omanik oli eestlane. Teati ka, et Leningradis näiteks olid apteegid ja muusikaärid eestlaste käes.

Aga Benita mäletab, et sakslased olid ka enda peale uhked. Võibolla veel uhkemad kui eestlased. Võibolla oli see üldiselt puhtuse küsimus? Sakslastel olid suured majad, kus loomad ja inimesed mahtusid ühe katuse alla. Altmäe rahva arust olid sakslased inetud, aga nende

juuksed olid korralikult kammitud ja nende riided olid puhtad.

KEEL

Suhtlemine võõrastega toimus viletsas vene keeles. Koolis ju ei õpitud rohkem riigikeelt kui ainult tund nädalas. Ja keegi ei küsinud kas seda keelt oskab. Mehed, kes rohekm ringi liikusid, said veel kuidagi hakkama. Aga naised ei saanud üldse vene keelest aru, nad suutsid vaevalt tähti veerida.

Sellepärast on ka Benita eesti keel jäänud puhtaks, nii et keegi ei saa tema kõnest järelda, kus ta on sündinud.

Ka vene laene on Altmäe küla keelde vähe sisse tunginud. Benita mäletab ainult "sara" (laut), ja põllutööriistu nagu "vejemka" (tuulik, neljatiivaga, nisu puhastamiseks) ja "pluuk" (ühepoolega ader), ja mõningaid toidunimetusi. (vt. eelpool.)

HÄDAOHUD

Nagu me juba märkasime, polnud elu selles väikeses tagasihoidlikus eesti külas sugugi nii mõnus ja vaikne nagu eemalseisja võiks mõelda. Oli aeg kus tatarlased hirmutasid ja röövitsid. Nende kohta teadsid vanemad inimesed igasugu hirmu- ja õuduselugusid. Nad mitte ainult ei käinud külaneide vägistamas, vaid nad olevat ka naisi kinni püüdnud ja nendega äri teinud. Kus sellist saaki müüdi, seda muidugi keegi ei teadnud.

Aga ka teisi sulisid ja mõrtsukaid liikus ümbruskonnas. Kui keegi kuskile läks, siis pidi ta väga ettevaatlik olema. Jaamateel kadusid mitmed inimesed ja keegi ei teadnud, mis neist sai. Ometi polnud jaam rohkem kui viie versta kaugusel.

Turule ei mindud kunagi üksi. Ja Benita mäletab, et igal elanikul rippus kodus seinal jahipüss. Mis puhul seda kasutati, seda ei tea. Igatahes jahil ei käinud keegi.

Kahtlaste elementide peamiseks sissetulekuallikaks oli hobusevargus. Benita vanaisal viidi korruga kaks paari hobuseid ära. See toimus õhtul, ja majarahvas imestas, et koergi ei haukunud. Küllap siis keegi hea tuttav või naaber pidi õues seisma sel ajal kui hobused tallist välja toodi. Arvati, et ettevõtte oli kasakatega koos plaanisetud ja et hobused viidi turule.

Varguselood olid sageda ja need aeti enamasti kasakate kaela. Aga ka külas oli kaks perekonda, kes nähtavasti sellest ärist elasid. Ühel olevat alguses olnud väga vilets ja primitiivne olemine: köök ja loomalaut koos ühe katuse all. Aga paar aastat hiljem ehitatud ta endale uhke maja. Nad ei töötanud rohkem kui teised ja mingit erilist ametit neil ka ei olnud. Küsimus oli vältimatu: Kust nad said?

Benita mäletab veel tädi kibedat märkust nähes üht tütarlast peene pitsseelikuga: "Näe, minu hobuse sabajõhvid paistavad seeliku alt välja!"

Aga ka loodus ei olnud alati sõbralik. Ka hundid tegid palju pahandust. Küla ehitamise ajal oli küla hunte täis. Talvel oli nende jooksu-aeg, ja siis kostis õues ööseti kõva kisa ja kära. Lambad ja hobusevarsad langesid neile kõige sagedamini ohvriks. Alati neid ei söödudki. Vahel löödi ainult hambad sisse ja koduloom suri pärast haavadesse.

Jõulu eel liikusid hundid karja kaupa ja tungisid kaugele külatänavasse sisse. Eriti eba-meeldiv oli olukord neil, kelle talud olid oma põldude keskel 6-7 kilomeetrit külast väljas. Seal käisid hundid akna all ulumas.

Suvel nägi neid vähem. Aga üks hunt pea ka suvel sööma, ja nõnda kaotasid talumehed ka suveti kariloomi.

30-ndate aastate algul organiseerisid uued

võimused näljahäda, et rahva käest kõik kokkuhoitud kullatagavarad välja meelitada. Küla kuulutati kolhoosiks. Tegelikult jäi igaüks oma majja elama. Kuid loomakarjad aeti kõik kokku — ainult ühe lehma võis endale jätta — ja nende jaoks ehitati küla servale "kolhoosi laut".

Vormiliselt "kutsuti" inimesi kolhoosi. Kes aga julges tõrkuda, sellele pandi suured viljanormid peale. Siis hakkasid inimesed oma vara peitma. Ja ametivõimud jälle hoolega tuhnima ja peidetud kraami taga otsima. Kes kätte jäi, see saadeti Siberisse.

Kuidas asjad edasi arenesid, seda võib lugeda paksudest raamatutest, mis seda absurdset aega kirjeldavad, kasvõi Kravtšenko "Ma valisin vabaduse", arvab Benita

Tema sai siis juba 15-aastaseks ja lahkus jäädavalt oma kodukülalt.